

TÜRK MİTOLOJİSİNDEKİ ‘KOZMİK TASAVVUR’UN SPEKÜLATİF TEMELLİ TÜRK MÜZİĞİ NAZARİYATI METİNLERİNDEKİ YANSIMALARI

Hüseyin Cem ESEN*

Özet: Müzik nazariyatı alanı, geçmişten günümüze, çeşitli düşünce, yorum, anlayış ve inançlar ekseninde faaliyet gösteren nazariyatçılarınca şekillendirilmiş bir alandır. İnsanın etrafında mevcut olan metafizik gizemi, başka bir ifadeyle kozmolojik ve ontolojik tartışmalar dahilinde ‘Tanrı-Alem-İnsan’ arasındaki ilişkiyi, bu ilişkiler ağında insanın konumlanışını anlamlandıran, bir anlamda kozmik ve ontolojik işleyişe konu olan bilginin, müzik aracılığıyla anlaşılıp yorumlanmasını konu edinen spekülative müzik teorisinin, kadim bilgiyle harmanlanmış sembolik düşünce çerçevesinde yorumlanarak aktarılması, müzik teorisi geleneğinde de özel bir sembolik ifade alanı oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle kainatın müzik üzerinden yorumlanması ve açıklanması çalışmalarında arkaik düşünsel modelden tasavvur eden yönelimlerin, teori alanındaki çalışmalarda etkileri olduğu görülmektedir. ‘Tanrı-Alem-İnsan’ arasındaki ilişkilerin kozmik ve ontolojik esaslarını teşkil eden bilginin Türk müziği teori anlatımına hızlıca uyum sağlaması ve söz konusu sembolik anlam ağının kolaylıkla yayılmasının önemli etmenlerinden birini de Türk mitolojisinde öne çıkan ‘kozmetik tasavvur’ ve ‘dünya modeli’ fikri oluşturmaktadır.

Çalışma, ‘felsefi kavrayışla gelişen spekülative nazariyenin bilhassa Anadolu coğrafyasına yayılmasında, Türk Mitolojisinin düşünsel kavrayışının nasıl bir kolaylık sağladığı’ sorusundan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, felsefi yönelimlerin etkilediği teorik metinler üzerinde hermenötik bir okuma yapılarak söz konusu semiyotik ilişkinin açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu çaba dahilinde söz konusu metinlerin ilişkisel tarih araştırmasıyla epistemolojik dayanağına temas edilmiş, Türk mitolojisinde ontolojik ve kozmolojik bilgi temalı dünya modeli tasavvuruyla oluşan semiyosfer gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği Nazariyatı, Spekülative Nazari Bilgi, Türk Mitolojisi, Kozmik Tasavvur.

Reflections of the ‘Cosmic Imagination’ in Turkish Mythology in Speculatively Based Turkish Music Theory Texts

Abstract: The field of music theory has been shaped by theorists operating on various ideas, interpretations, understandings and beliefs from past to present. Speculative music theory, which deals with the understanding and interpretation of the metaphysical mystery that exists around man, in other words, the relationship between ‘God-Universe-Human’ within the scope of cosmological and ontological discussions, the positioning of man in this network of relations, and the knowledge that is in a sense the subject of cosmic and ontological functioning, through music, has been interpreted and conveyed within the framework of symbolic thought blended with ancient knowledge, and has paved the way for the formation of a special field of symbolic expression in the tradition of music theory. It is seen that tendencies that envision an archaic intellectual model, especially in studies on interpreting and explaining the universe through music, have an impact on studies in the field of theory. One of the important factors that helped the knowledge constituting the cosmic and ontological foundations of the relations between ‘God-Universe-Human’ adapt quickly to the Turkish music theory narrative and the easy spread of the symbolic meaning network in question is the idea of ‘cosmic imagination’ and ‘world model’ that come to the fore in Turkish mythology. The study was prepared based on the question of ‘how the intellectual understanding of Turkish Mythology facilitated the spread of speculative theory, which developed with philosophical understanding, especially to the Anatolian geography’. In this context, it is aimed to clarify the semiotic relationship in question by making a hermeneutic reading on theoretical texts influenced by philosophical orientations. Within this effort, the epistemological basis of the texts in question was touched upon through relational historical research, and the semiosphere formed by the conception of the world model themed on ontological and cosmological knowledge in Turkish mythology was attempted to be revealed.

Key Words: Turkish Music Theory, Speculative Theoretical Knowledge, Turkish Mythology, Cosmic Insight.

Giriş

İnsanın varoluşunu, evrenin işleyişini ve hakikati anlama ve açıklama isteği, düşünsel yolculuğunun başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Bu başlangıç noktasından itibaren insan, düşüncelerini dile getirirken varlığı ya da eylemleri anlatmak için çeşitli dayanak noktalarına gereksinim duymuştur. Bu gereksinimler sonucu yürüttüğü düşünsel faaliyetler sonucunda simgesel yapılar ortaya çıkarken, kültürel yaşam alanlarını şekillendiren anlam dünyaları bu simgeler aracılığıyla aktarılmaktadır. Sınırsız söylem alanına sahip bu kültürel alan sembollere

** Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, huseyincemesen@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0747-946X>

çok anlamlı bir yapı kazandırmaktadır. Kültürel kodlarla şekillenen ve gerçek deneyim alanlarını içeren bu çok katmanlı ve çok anlamlı yapı, yalnızca açık ve belirgin anlamlarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda örtük ve derinlikli anlam kümelerini barındırır. Ricoeur (1969, 15), sembollerin bu çok katmanlı doğasına vurgu yaparak onları saydam olmayan bir yapı olarak tanımlar. Bu bağlamda, bir metnin yorumlanabilirliği açısından sembollerin en dikkat çekici yönü, yüzeyde görünen anlamların ötesinde yer alan kültürel anlatıların içerisinde yoğrulmuş, derin ve saklı anlamlar içermesidir. René Guénon'a göre, derin ve saklı anlamların yorumlanması, hakikatin ve evrensel ilkelerin bilgisine ulaşmanın anahtarıdır (Tufan, 2019: 187). Bu gelenekselci perspektife göre, insanlık hakikatin bilgisini semboller ve mitler aracılığıyla korumuş ve gelecek kuşaklara bu yolla aktarmıştır. Bu prensip doğrultusunda, insanın geliştirdiği kavramsal yaklaşımlar, karşılaştığı zorlukları aşmasında ona rehberlik etmiş, yeni bir açmazla yüzleştğinde ise önceki düşünceler farklı metotlar ve yollar keşfetmesine olanak tanımıştır. Eski çağlardan beri en yüce amaç olarak kabul edilen insanın *özünü anlama ve keşfetme* arayışı, evrenin oluşumuna dayalı bir varlık felsefesi ve kozmolojik tasavvurlarla şekillenen ilk mitolojik anlatıları ortaya çıkarmıştır. Mitolojik anlatılar, kaosu-kozmosa yani düzensizliği düzene dönüştürerek insanın en temel gereksinimlerinden biri olan güvenlik duygusuna yanıt vermiş, evren tasavvurunun, dünya ile içindeki unsurlar arasındaki bağların ve ilk kozmolojik tasarımların anlaşılmasına temel oluşturmuştur. Öyle ki söz konusu mitler aracılığıyla insan, “yeryüzündeki hayatını göklerle, fâni dünyasını sonsuzlukla, geçici anlarını değerle doldurmuş ve mutlak ile görelî, bilinç dışı ile bilinç arasında bağ kurabilmiştir” (Tufan, 2019: 81).

Müzik teorisi alanı, geçmişten günümüze, çeşitli düşünce, yorum, anlayış ve inançlar ekseninde faaliyet gösteren teorisyenlerce şekillendirilmiş bir alandır. İnsanın etrafında mevcut olan metafizik gizemi, başka bir ifadeyle kozmolojik ve ontolojik tartışmalar dahilinde ‘Tanrı-Alem-İnsan’ arasındaki ilişkiyi, bu ilişkiler ağında insanın konumlanışını anlamlandıran, bir anlamda kozmik ve ontolojik işleyişe konu olan bilginin, müzik aracılığıyla anlaşılıp yorumlanmasını konu edinen spekülâtif müzik teorisinin, kadim bilgiyle harmanlanmış sembolik düşünce çerçevesinde yorumlanarak aktarılması, müzik teorisi geleneğinde de özel bir sembolik ifade alanı oluşmasına zemin hazırlamıştır (Esen, 2022: 1). Özellikle kainatın müzik üzerinden yorumlanması ve açıklanması çalışmalarında arkaik düşünsel modelden tasavvur eden yönelimlerin, teori alanındaki çalışmalarda etkileri olduğu görülmektedir. ‘Tanrı-Alem-İnsan’ arasındaki ilişkilerin kozmik ve ontolojik esaslarını teşkil eden bilginin Türk müziği teori anlatımına hızlıca uyum sağlaması ve söz konusu sembolik anlam ağının kolaylıkla yayılmasının önemli etmenlerinden birini de Türk mitolojisinde öne çıkan ‘kozmetik tasavvur’ ve ‘dünya modeli’ fikri oluşturmaktadır.

Bildiri, ‘felsefî kavrayışla gelişen spekülâtif teorinin bilhassa Anadolu coğrafyasına yayılmasında, Türk Mitolojisinin düşünsel kavrayışının nasıl bir kolaylık sağladığı’ sorusundan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, felsefî yönelimlerin etkilediği teorik metinler üzerinde hermenötik bir okuma yapılarak söz konusu semiyotik ilişkinin açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu çaba dahilinde söz konusu metinlerin ilişkisel tarih araştırmasıyla epistemolojik dayanağına temas edilmiş, Türk mitolojisinde ontolojik ve kozmolojik bilgi temalı dünya modeli tasavvuruyla oluşan semiyosfer gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

1. Theoria Faaliyeti ve Spekülâtif Nazari Anlayış

Theoria faaliyeti tefekküre dayalı zihinsel bir sanat olup, günümüz teori anlayışından farklı bir görünüm ve anlayış içermektedir. Martin Heidegger’in “bilim, reel olanın teorisidir” sözü teori kavramına farklı bir bakış getirmektedir. Ona göre, bilimin özü, Greklerin ‘felsefe’ olarak adlandırdığı düşünce tarzında temellenmektedir; bu düşünce modeliyle elde edilen bilgiler, ‘theoria’ faaliyetiyle açıklanmaya çalışılmış ve mevcut felsefî bilgi-düşünce ortamında anlamlandırılmıştır (Heidegger, 1998: 15-23). Grek dilindeki theorein fiilinden türeyen teori kavramı, esas olarak iki kök sözcük olan ‘thea’ ve ‘horao’nun bir araya gelmesinden

oluşmaktadır; Thea, bir varlığın dışa yansıyan yüzü, görünümüdür; yani kendisini nasıl sunduğudur. Bu görünümü algılamak, bilmekle eşdeğer kabul edilir. Horaô ise bir şeye özenle bakmak, onu incelemek ve yakından gözlemlemek anlamına gelir. Dolayısıyla, theôrein kavramı, mevcut olanın gözle görülebilir hale gelen dış yüzüne dikkatle bakmayı ve bu bakışla o varlığa odaklanmayı ifade etmektedir (Heidegger, 1998: 23). Bu kök anlamlardan hareketle, Theoria eylemi, var olanın gizem örtüsünü aralamasına saygıyla bakmak ve hakikati gözetken bir seyir haline gelmektir. Bu süreç, merakla odaklanmış bir bakışı, bilgi edinmeye yönelik bilinçli bir gözlemi ve derinlemesine bir düşünme pratiğini içerir. Geleneksel theoria faaliyetinde, öznenin kendisinden bağımsız olarak var olan bilgiye erişme, onu kavramsal çerçevede idrak etme ve anlam dünyasında konumlandırma süreci esastır. Bu bağlamda theoria, doğrudan deneyime dayalı bir biliş süreci olup, örtük ve bütüncül bilgiyi keşfetme ve idrak etme yönelimini ifade etmektedir. Böylelikle müzik teorisi alanı, hem felsefi düşünce gelenekleriyle olan bağı ve evrenin işleyişini anlama çabasındaki epistemolojik konumu hem de astronomi, matematik ve geometriyle kurduğu ontolojik ilişki sayesinde, dört temel disiplinden biri olarak öne çıkar. Bu bağlamda, gizil hakikatleri idrak etme yönünde derin bir tefekkür ve zihinsel çaba gerektirerek, aşkın bilgiye ulaşma arzusunu içinde barındıran bir bilişsel faaliyet niteliği taşır. Carl Dahlhaus ise teorinin oturduğu temel paradigmaları spekülâtif, regülatif ve analitik olmak üzere üç yaygın yönelim üzerinden incelemiştir (Christensen, 2007: 11-12). Dahlhaus'a göre spekülâtif yönelimde müziğin özü, niteliği ve unsurları üzerinden sayı ve akustik esaslarına dayanan ontolojik ve metafizik bir tefekkür hali hakimdir. Regülatif teori ise ontolojik karakterden tamamen arınmış ve daha çok uygulama alanına yönelen; modların, armoninin, formların, notaların pedagojik kaygılarla belli bir kalıp ve kurallar içerisinde açıklanmış çalışmaları kapsamaktadır. Son olarak Analitik teori ise müzikal analiz ve ifadelerden oluşan, bunun yanında estetiğe özel bir önem atfeden çalışmalardan oluşmaktadır (Esen, 2022: 67). Düşünce dönüşümleri ve temel paradigma değişimlerinin geleneksel nazari aktarıma etkisi büyük olmuş, müziğin nasıl anlaşılıp ne şekilde aktarılacağı noktasında çeşitli yönelimler ortaya çıkmıştır.

Popescu-Judetiz nazari kaynaklar arasındaki metinlerarası ilişkiden hareketle tema ve motif donatımlarıyla bir metinleştirme arayışı görüldüğünü, belirli tema ve motiflerin kullanımıyla bir 'etkilenmeler tipolojisi' ortaya çıktığını belirtmektedir (Popescu-Judetiz, 1996: 74-75). Bu ölçüte göre üç farklı nazari anlayışın varlığından söz eden Popescu-Judetiz, birinci eğilimi Maragalı Abdülkadîr izleği olarak belirler, onun eserlerini örnek olarak yazılmış nazariyeleri bu sınıfa koyar (Popescu-Judetiz, 1996: 75). XV. ve XVI. yüzyılları kapsayan İkinci eğilim ise Yusuf bin Nizameddin, Hızır bin Abdullah, Bedr-i Dilşâd ve Seydi gibi kuramcılarla temsil edilmiş olup, konusunu kozmos, astroloji ve tıp gibi alanların ezoterik yorumlarına dayanan bilgilerle ele alınan nazari eserlerden oluşmaktadır. Cantemir ile yeni bir evre başlar ve onun diyalektik yaklaşımı da üçüncü yönelimi oluşturur (Popescu-Judetiz, 1996: 83). Öztürk ise paradigma kavramından hareketle, epistemik değişimleri dikate alarak makam nazariye tarihinin farklı bilme, kavramlaştırma, sınıflandırma ve açıklama modellerine sahip olduğuna dikkat çekmiş, i) temel kavram, ii) makamları tarif etme ve açıklama tarzı, iii) makam sınıflaması, iv) dil ve terminoloji'den oluşan dört ana ölçütü kullanarak makam nazariye tarihinde etkili olmuş modelleri belirlemiştir. Bu ölçütler temel alındığında i) Dâire/Devir/Şed Modeli, ii) Bâtînî Sembolizme Bağlı Makam Modeli, iii) Bestesel Seyre Dayalı Makam Modeli, iv) Tonaliteye Dayalı Makam Modeli olmak üzere dört ana modelin varlığıyla karşılaşılmaktadır (Öztürk, Beşiroğlu, ve Bayraktarkatal, 2014: 12). Bu modellerden ilki devir nazariyesini temel alırken ikinci model ise hermetik ve Yeni Platoncu bir söylem alanı oluşturarak Kürelerin müziği bilgisine temas etmekte ve spekülâtif teorinin önemli örneklerini sunmaktadırlar. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, Devir ve Makam modellerinde Orta Çağ'a özgü bir sembolik-alegorik söylem geliştirildiği ve bilhassa İslâmi ya da yerel epistemolojik çerçeveye bağlı kalındığı görülmektedir. Bu çerçevede esas amaç, yaratılan olarak görülen 'doğa' ile yaratıcı olan 'tanrı' arasında kadim dönemlerden süregelen kurgusal bağlantıyı

kavramak olmuştur. Spekülatif yani kurgusal temeldeki bu yapıda Tanrı-âlem-insan arasında kurulan ilişkinin musiki üzerinden anlama ve aktarılması hâkim olmuştur.

Latince ‘speculari’ fiilinden türeyen ve keşfetmeye dayalı bir bakış, gözlem anlamına gelen ‘spekülatif’ kavramı, pratik olanın karşısında yer alarak bu yönüyle klasik theoria ile oldukça ilişkilidir (URL-1). Tıpkı theoria faaliyetinde olduğu gibi hakikatin bilgisini temaşa eden bir akıl yürütme gerçekleşmektedir. Bu akıl yürütme sonucunda elde edilen kurgusal bilgi analogiler yardımıyla felsefi söylemlere dönüştürülmüştür. Boethius’a göre müzik teorisi; ‘musica mundana’nın konusu olan kürelerin uyumu-kürelerin müziği ya da başka bir deyişle ‘âlemlerin ahengi’nden, musica humana’ içinde değerlendirilen müziğin insan bedeni ve ruhuna etkisine ve ruh beden uyumuna, üçüncü olarak ‘musica instrumentalis’i oluşturan sözel-enstrumantal müziğe, geniş bir bilgi dağarcığı ve felsefi teorileri de kapsayan bir çalışma alanıdır (Christensen, 2007: 14). Burada sözü edilen ‘musica mundana’ ise spekülatif teori geleneğini kapsamaktadır; öyle ki felsefi düşünce sistemlerinde baskın olan metafiziksel bilgi anlayışıyla ilgilenen ve teorik disiplinlerin en üst basamağında konumlanan teoloji, bir ve çok, tekil ve ikilik, sonlu ve sonsuz gibi diyalektik karşıtlıkların birlikteliği, varlık ve niteliklerin mahiyeti, evrensel akıl ile bireysel zihin arasındaki ilişki ve kozmik düzenin uyumu gibi meselelerle, varlık felsefesi ve evrenbilimin belirleyici olduğu müzik teorisinin özellikle musica mundana olarak adlandırılan spekülatif yönlerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda spekülatif teorisinin niteliği, fenomenolojik bir perspektifle ele alındığında, gözlemleyen öznenin bilinç yönelimi (intentionality) aracılığıyla nesneye, olguya veya sürece yönelmesi; var olan ya da oluş halinde bulunan gerçekliği idrak etmeye çalışarak zihinsel derinleşme (contemplatio) sürecine girmesi anlamına gelir. Burada idrak edilen müzik entelektüel kavramlar aracılığıyla astroloji, teoloji, kutsal sayılar ve kozmoloji ile ilişkilendirildi; dahası yalnızca akıl ile kavranabilen, tüm bilgileri muhafaza eden ve kozmik harmonia’nın duyuşal biçimi olarak ele alınmaktaydı (Bukofzer, 1942: 165). Kutsal ve ezoterik bilgilerle bezenmiş bu anlam dünyasını kavrayabilmek için farklı bir anlam prensibine ihtiyaç duyulmakta, söz konusu imge ve göstergelerin kavranması için özellikle kadim inançlar ya da mitoslar rehberlik etmektedir. Bu tartışmalı konu ile ilgili dikkat çekici bir örnek ise kadim felsefecilerden birinin tutumunda gizlidir. Müzik teorilerindeki bu ontolojik ve kozmolojik bilgi dağarı üzerinden yola çıkan Proklos, söz konusu düşünsel serüvenin ilk basamağına Orpheus’u koyarak kadim mitoloji bilgisi ve spekülatif teori arasındaki ilk bağlantılardan birini gerçekleştirmektedir.

2. Mitos ile Anlamı Taşımak

Heterojen yapıdaki insan bilinci üzerine yapılan incelemeler onu kolektif bir akıl olarak kültür düzeneğiyle derin bir analogi içinde ele almaktadır. Bu durumun başlıca sebebi bilincin işleyiş prensibiyle yakından alakalıdır; öyle ki başlıca anlam taşıyıcı segment (gösterge) iken bu segmentlerin zinciriye metindir ve metin temel değer taşıyıcısı haline gelir. Lotman’a göre bu durum çarpıcı bir ilişki içindedir; “Verili metnin içinde anlamlılık kazandığı ve belli bir biçimde içinde cisimlendiği bağlamlar toplamı, metnin belleği olarak adlandırılabilir. Metin tarafından kendi çerçevesinde oluşturulan anlamsal uzam, dinleyicinin -yani bilginin aktarıldığı kişinin- bilincinde yatan kültürel bellekle (gelenek) belli bir korelasyona girer. Sonuçta metin yeniden semiyotik bir yaşam kazanır” (Lotman, 2012: 24). Metnin söylemsel yapısının biçimlenmesi, anlam üretim sürecindeki çokkatmanlı ve değişken göstergeler arasındaki ilişkinin derinliği tarafından belirlenir. Kültürün belleğinin önemli bir aktarım nesnesi olan ve kültürel anlam çekirdeğini oluşturan simgeler, semiyotik anlam katmanlarını nakletme vazifesini yürütürler. Zaman içerisinde kültürel kodlara nüfuz eden simgeler başka kültürel dönemlerde oluşan semiyosferin elçisi ve kültürün eski-ebedî temellerinin hatırası olarak söz konusu nakli gerçekleştirirler. Proklos’un ontolojik ve kozmolojik bilginin içinde oluşan anlam katmanlarını kadim mitolojik tasavvurlarla anlama çabası da tam olarak simgelerin bu aktarım rolünden ileri gelmektedir; öyle ki simgelerin anlam katmanlarındaki ilk yolculukları mitoslarla başlamaktadır.

Lévi-Strauss, en başından beri kültürü, insanın iletişim kurduğu bir kodlar sistemi olarak tanımladı ve ister yemek, akrabalık, geçiş ritleri ister mitoloji, sanat yahut moda olsun insanın gerçekleştirmiş olduğu tüm kültürel aktiviteleri biçimsel anlamda kodlar ve kodlar sistemi olarak anlamaya çalıştı (De Ruijter 1982: 156). Bilhassa mitolojiler ya da mitolojideki düşünsel sistemler için çizdiği çerçeve oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki Lévi-Strauss'a göre mit, herhangi cümlelerin birleşiminden oluşan bir yapıdan çok göstergelerin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapıdır. Bu özelliğiyle toplumlar için sorun çözücü bir niteliği olmakla birlikte kuşakların da birbirleriyle iletişim halinde kalmasını mümkün kılmaktadır (Lévi-Strauss 2013, 24-25). Mit, kapsadığı anlam bütünleri sebebiyle kısaca tanımlanması mümkün olmayan bir kavramdır. Mitologlar ve antropologların kullandığı en genel anlamıyla mitler, geleneksel toplumların kutsal anlatılardır (Heehs, 1994: 2). Mit'i yaygın anlamıyla yani fabl, kurmaca, uydurma olarak ele almak yerine etnologlar, toplum bilimciler ve din tarihçileri gibi kutsal bir gelenek, gerçek bir anlatı ve örnek model olarak ele almak mitlerin logosla girift hale gelerek mitolojinin bir düşünsel faaliyet olarak görülmesini kolaylaştıracaktır. Öyle ki mit-mitos, Mircea Eliade'nin ifadeleriyle açıklayacak olursak, kutsal bir öyküyü anlatan kültürel gerçekliktir (Eliade, 2001: 15). Mitler, kutsal olan şeyin dünyada çeşitli akınlarını betimleyerek bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit, arkaik insana varoluşuyla ve kozmostaki kendi öz varoluş biçimiyle ilgili 'en eski anlatılar'ı öğretir. Bu öğrenme süreci sayesinde dünya kaostan kurtularak, yetkin bir biçimde eklemlenmiş, bütünleşmiş, anlaşılır ve en önemlisi anlamlı bir kozmos olarak kavranmaya başlar; mitler şeylerin nasıl gerçekleştiğini anlatırken, bunların kimler tarafından, niçin ve hangi koşullarda yapıldıklarını da açıklığa kavuşturur (Eliade, 2001: 185). Böylelikle mitler, anlam arayan insan için, sezgilerle algılanan bir gerçekliğe belirgin bir biçim ve kalıp veren anlatılar halini almaktadır (Armstrong, 2006: 9). Eliade için bu anlatıların başlıca işlevi, bütün ritlerin ve bütün anlamlı insan etkinliklerinin örnek oluşturacak modellerini ortaya koymak, Dünya'ya ve insanın varlığına bir anlam kazandırmaktır (Eliade, 2001: 18). Bronislaw Malinowski için de mit benzer bir işleve sahiptir. Ona göre mit inanışları dile getirerek belirgin kılan ve onları biz düzen içerisinde aktaran, ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatı olmasıyla insanın kültürel mirasının iki ucunu buluşturmasını sağlamanın güçlü bir yoludur (Malinowski, 1926: 16-107). Mitlerin kültürel bellek üzerinden aktarımı sayesinde içerisindeki göstergeler de yeniden anamlanarak, aktarımın bir parçası haline gelmektedir. Böylece tıpkı Lévi-Strauss'un da ifade ettiği gibi farklı topluluklar tarafından aktarılan ve yüzeysel bir bakışla birbirinden oldukça farklı görünen mitler, derin yapısal analiz yapıldığında aslında ortak zihinsel kalıplara dayanmaktadır. Yapısalcı antropolojinin perspektifinden bakıldığında, mitlerin altında yatan anlam örgüleri, insan zihninin evrensel işleyiş biçimlerini yansıtan ortak bilişsel şemalarla şekillenir. Bu mitler, kolektif bilinçdışının izlerini taşıyarak birbirlerini tamamlayabilir ve anlamlarını daha belirgin hale getirebilir. Daha da önemlisi, mitler arasındaki bu yapısal ilişkiler incelenerek, Lévi-Strauss'un vurguladığı biçimde, insan düşüncesinin temel kategorilerine ve ortak bilişsel kodlarına ulaşmak mümkün olabilir (Lévi-Strauss, 2013: 27). Mitlerin farklı toplumlarda değişen anlatı biçimlerine rağmen, özünde benzer kavramsal karşıtlıklara ve sembolik düzenlemelere dayanması, onların kültürel çeşitliliğe rağmen evrensel bilişsel mekanizmaları yansıttığını gösterir. Bu düşünce Pernille Hermann'ın çalışmasıyla da desteklenmektedir. Hermann, '*Cultural Memory and Old Norse Mythology in the High Middle Ages*' isimli makalesinde, mitlerde yer alan semiyotik anlam kümelerini sayesinde mitolojik mirasın Orta Çağ'da önemli bir kültürel kaynak olduğu fikrini desteklerken, bu mirasın kültürel hafıza tarafından nüfuz edildiği ve söz konusu dönemdeki metinlerin -önceki bilişsel tutumu devam ettirerek- benzer bir semiyosfere sahip olduğunu vurgulamaktadır (Lieberman, 2020: 124).

3. Spekülatif Nazari Bilgiyi Mitosla Anlamak

Spekülatif teorinin başka bir deyişle spekülatif nazariyenin niteliği, fenomenolojik bir perspektifle ele alındığında, gözlemleyen öznenin bilinç yönelimi (intentionality) aracılığıyla nesneye, olguya veya sürece yönelmesi; var olan ya da oluş halinde bulunan gerçekliği idrak

etmeye çalışarak zihinsel derinleşme (contemplatio) sürecine girmesi anlamına gelir. Bu yapıdaki müzik nazariyatı eserlerinde temel kaygı, yaratılan olarak görülen ‘doğa’ ile yaratıcı olan ‘tanrı’ arasında kadim dönemlerden süregelen kurgusal bağlantıyı kavramak olmuştur. Spekülatif yapıdaki Türk Müziği nazariyelerinde hermetik ve Yeni Platoncu bir semiyosfer aracılığıyla, Tanrı-âlem-insan arasında kurulan ilişkinin musiki üzerinden anlama ve aktarılması hâkim olmuştur. Elbette bu anlama ve aktarım faaliyeti sırasında yaşanacak adaptasyon sorunlarını çözebilmek için kültürel hafızada yatan mitik anlatılardan ya da mitolojik tasavvurlardan faydalandığı düşünülebilir. Öyle ki Türk müziği nazariyatının spekülatif temelli eserlerinde Türk mitolojisinin kozmik tasavvurlarında önemli örneklerle karşılaşmaktayız.

Spekülatif nazari bilgi içerisinde müzik, ontolojik olarak ‘kozmetik düzen’in ideal bir yansıması olarak kabul edilir ve varlığın içkin uyumu ile özdeşleştirilir. Bu perspektif, Osmanlı düşünce dünyasında, metafiziksel ahenk anlayışını çeşitli biçimlerde yorumlayan Yusuf Kırşehrî, Bedri Dilşad, Hızır bin Abdullah, Kadızâde Tirevî, Seydî, Nâyî Osman Dede ve Kemanî Hızır Ağa gibi isimlerin eserlerinde yankı bulmuştur. Müzik, epistemolojik olarak yalnızca duyusal bir olgu değil, aynı zamanda varlığın ezeli hakikatine dair sezgisel bir idrak biçimi olarak değerlendirilmiştir¹. Bu nazari model, epistemolojik ve ontolojik bütünlüğe sahip, varlık ve bilgi anlayışını kapsayan bütüncül bir teorik çerçeve sunar. Bu modele dayalı kaynaklarda, müzik yalnızca estetik bir fenomen değil, aynı zamanda kozmik düzenin ideal bir yansıması ve bilgisine erişim sağlayan bir ilim olarak değerlendirilir. Bu perspektife sahip nazariyatçılar, evrenin metafiziksel yapı taşlarını müziğin kurucu unsurlarıyla özdeşleştirerek, varlık ile ses arasındaki ontolojik bağıntıyı temellendirmeye çalışmışlardır. Bu yüzden müzik, astroloji, geometri, aritmetik ve tıp gibi disiplinlerle birlikte ele alınmış; bilgi sistemleri arasında varlık hiyerarşisini yansıtan bir köprü olarak görülmüştür. Bu teorik model içinde ezoterik sembolizme bağlı kalan düşünürler, ses ve zaman fenomenlerini varlığın asli kategorileriyle ilişkilendirmiş; böylece 9 felek-usûl, 12 burç-makam, 7 seyyare-âvâze, 4 unsur-şube ve çeşitli takvimsel oranlar (24, 30, 48, 53, 56 vb.) arasında temsilî ve analogik bağlar kurarak, kozmik düzenin müzik aracılığıyla kavranabileceğini ileri sürmüşlerdir (Öztürk, 2014: 1-49). Oldukça benzer duruma Türk mitolojisindeki takvim mitinin kozmogonik mite dönüşümünde rastlamaktayız. Fuzuli Bayat’ın tespitlerine göre Oğuz dünya modelinin hayvan paradigması üzerine kurulan tasarımının cemiyete transfer edilmesi, Oğuz’un 24 boyunu temsil eden 24 torununun simetrik şekilde sağ sol kısımlara bölünüp 12 çadırda ikişer ikişer oturması ve kesilen ak ve kara renkli koçların etlerinin hiyerarşik mevkiye ve mekan yapısına göre pay edilmesinde gerçekleşmiştir. Burada koçlar kozmosun simgesine çevrildiği için sunulan pay dünya modelinin kavranılmasını kolaylaştırır. Aslında 12 çadır, 12 hayvanlı Türk takviminden hareketle zaman yapısını simgelediği gibi yerin de 12 dilime ayrıldığını ifade ederek mekan yapısını da simgelemektedir (Bayat, 2007: 39). Bu yapı nazari gelenekte makamlar üzerinden anlatılmakta, 12 makam, 12 burcun zamansal-mekânsal simgesi konumundadır. Bu analogi 24 torun üzerinden devam etmekte, gece gündüz döngüsü bu 24 torunun ikişerli oturarak günün iki kısma ayrılması ve 24 saati oluşturmaları gibi nazari anlayışta bu 24 saat makamlardan türeyen 24 terkibe karşılık gelmektedir. Türk dünya modelinde ana unsurlar toprak, ağaç, ateş, demir ve su olmak üzere beş tanedir. Çin evren tasavvuruna benzeyen bu beş unsurlu model Türk müziği nazariyelerinde Yunan evren tasavvuruna benzeyerek ateş, toprak, su ve hava olmak üzere dörttür ve anasır erbaâ olarak zikredilmektedir. Buradaki sayısal farkı dışarıda tutarsak dikkat çekici benzerlik unsurlarla kurulan analogilerde saklıdır. Orhun-Yenisey yazıtları, Kaşgarlı Mahmut Divanı, Kutadgu Bilig gibi yazılı ve Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut, Manas Destanı yahut arkaik Yakut ve Altay Destanları gibi sözlü Türk kaynakları göz önünde bulundurulduğunda unsurların, gezegenler, mevsimler, yönler, saatler ve renklerle analogi

¹ Bu perspektif üzerinden yazılan nazari eserlerin Yeni Platoncu temelleri için bkz. Esen, Hüseyin Cem. 2022. “Yeni Platonculuğun Osmanlı Mûsikî Nazariyatı Modelleri Üzerindeki Etkileri”. Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

kurularak bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir (Bayat, 2007: 44). Benzer durum, Hızır bin Abdullah'ta karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı Türk yazılı ve sözlü kültüründeki analogiler gibi unsurlarla, burçlar, günün bölümleri, dört hılt, yönler, mevsimleri renkler ve organlar arasında bir analogi kurulmuştur (Çelik, 2001: 151-171). Bu temsil, Türk dünya modelinin katmanlarından başka bir şey değildir ve zaman mekan bölünmeleri çadır analogisi üzerinden verilmektedir.

Çadır, Türk düşüncesinde dünya modelinin küçük şekli yani mikrokozmosdur. Çadırın orta direği ise yeri göğe bağlayan dünya ağacını-axis mundi'yi simgelemektedir. Öyle ki Türk kozmogonisinde mikrokozmos ile makrokozmos birbirine bağlı durumdadır. Kozmik akıl, kozmik ruh ilahi akıl ve ruhun yansımasıdır. Makrokozmos yapının bozulması benzer şekilde mikrokozmosu temsil eden insanın da bozulmasına yol açacaktır; bu düşünce sistemi tamamıyla kozmik sempatinin ilkelerinin bir açıklanışıdır. Sempati teorisi en belirgin haliyle, kozmosun canlı bir varlık, bir organizma olduğu düşüncesi üzerine oluşmaktadır; farklı parçalardan oluşan ama yaşamını ve canlılığını birbirine olan bağıllığı ve uyumuna borçlu olan bir varlık basamaklarının ve âlem katmanlarının sürekli bir akış içinde birbirine bağlı olduğu bir organizma (Esen, 2022: 76). Söz konusu kozmik sempati ya da kozmik uyum, yer ile gök arasında mevcut olan şeylerin birlik içinde kâinatı oluşturması düşüncesinin bir ürünü olmasıyla, esas olarak 'musica mundana'nın konusudur ve spekülâtif Türk müziği nazari geleneğinde kendine önemli bir yer bulmuştur. Ahmedoğlu Şükrullah, musikinin özel bilgi dağarı bağlamındaki konumunu üç sebepte açıklar ve bu sebeplerin ilki, musikide 'adl sureti olmasıdır. Sûfî epistemolojisinde, varlığın ilkesi olarak ele alınan 'adl nazariyesine göre, hakikat mutlak bir düzen ve zorunluluk içinde tecelli eder. İbn Arabî düşüncesinde de kendine yer bulan 'adl, mümkün varlıkların zorunlu varlıktan taşması (feyz) ve bâtından zahire intikalinin başlangıç noktasıdır. Zât-ı ilâhî aşkın ve mutlak bir mahiyete sahip olsa da ulûhiyyet sürekli olarak tezahürlerle kendini açığa çıkarma eğilimindedir. 'Adl', mutlak hakikat ile onun izharı arasında bir metafizik denge unsurudur; çünkü varlık düzeni, bu ilkeye göre tertip edilmiştir. Bu bağlamda 'adl, ontolojik ve kozmolojik bir ahenk ilkesidir; varlık, mümkün olan en mükemmel denge içinde şekillenmiştir. Zamanın döngüsel hareketleri ve bu hareketlerin ortaya çıkardığı titreşimler, 'adl'in düzenleyici ilkesi doğrultusunda birbirine uygun kılınmıştır. İnsanlık ise bu metafizik dengeye yönelme arzusu taşır; çünkü kâinat, 'adl sayesinde anlam kazanmış ve kemaline ulaşmıştır (Esen, 2022: 146). Yine benzer bir şekilde Kırşehir Edvarı'nda ise makam-âvâze-şûbe ve terkipler üzerinden zodyak ve feleklere uzanan bir analogi bulunmaktadır. Edvar'da, 'yukarısı' ile 'aşağısının' sürekli bir ilişki içinde olduğuna dayanan kozmik sempatiyle bezenmiş ve Orta çağ'a özgü bir Yeni Platoncu estetik anlayışına da şahitlik etmekteyiz. Buna göre hangi makamın, âvâzenin, şubenin ya da terkiplerin günün hangi vaktinde dinlenmesinin insanlara iyi gelip, hoşuna gideceği; insanın mizacına göre hangi nağmenin etkileyeceği ve etnik-coğrafi unsurlar göz önüne alındığında hangi makamın hoşna gideceği, tabiatının ne olduğu gibi klasik unsurlar barındırmaktadır (Esen, 2022: 145). Daha dikkat çekici bir örnek ise Hızır bin Abdullah'ın satırlarında gizlidir; öyle ki saz düzenlerinin açıklandığı bölümde satır arasında kullandığı 'yukarısı aşağısı ile mâlum olur' ifadesi (Çelik 2001: 261), Hızır bin Abdullah'ın bu düşüncesi ne derece içselleştirdiğinin bir kanıtıdır.

Yukarıdaki satırlarda ifade edilen kozmik sempati fikri, mevcudiyetindeki uyum düşüncesi sebebiyle zıtların birlikteliğini de içerir. Bu durum Türk mitolojisi ve dünya tasavvurunda olduğu gibi Türk müziği nazari geleneğinde de uyum fikri içerisinde işlenmiştir. Kâinattaki her varlığın ayrılmaz karşıtlıklar içinde bulunduğunu ve uyum ile uyumsuzluğun dinamik bir denge halinde sürekli dönüşüm geçirdiğini öne süren düalist kozmoloji anlayışı, varoluşun temelinde zıtlıkların birbirini tamamladığını gösterir: gece ile gündüz, tek sayı ile çift sayı, gökyüzü ile yeryüzü, dairesel ile kare form birbirine karşıt gibi görünse de her biri diğerinin özünü taşır. Ontolojik düzeyde her karşıtlık kendi varlık nedenini zıddında bulur; dolayısıyla uyum, zıt unsurların iç içe geçmiş doğasında ve onların karşılıklı dönüşüm sürecinde kendini gösterir (Tornes, 2010: 46-47).

Türk dünya tasavvurunda mitolojik zaman, kapalı spiral şekillidir, yani sınırlı bir döngü içerisinde işlenmektedir. Dinamik yapıdaki bu döngü, evr kelime köküyle evren > evrilmek'ten dönüp durmaktan, zaman akarında dairesel bir şekilde hareket ettiğini gösterir (Bayat, 2007: 69). Kırım Tatar Türklerinden derlenmiş bir mitolojik anlatıya göre Tanrı'yı simgeleyen işaret tıpkı Umay'yı simgeleyen işaret gibi daire şeklindedir (Bayat, 2007: 207). Bu dairenin içerisinde yukarıdan aşağıya bir ok bulunmaktadır ki bu yapı kozmik sempatinin de bir karşılığıdır. Daire evreni, ortasındaki işaret ise evrenin mekan bölümünü simgelemektedir. Ayrıca daire hayatın temelini, zamanının ve mekanının sonsuzluğunun simgesidir. O halde Tanrı, kozmosun hakimi anlamını, ebediyetini ve ezeli varlığını sembolik bir dilde tasdik etmiş olur. Tıpkı bu anlatıda olduğu gibi Spekülatif yapıdaki Türk müziği nazari geleneğinde de daire sembolizmine bağlı devir nazariyesi önemli bir yer tutmaktadır. Temelinde dairenin mükemmel oluşu yatmaktadır. Bu nazariye özü itibarıyla, varlıkların Hak'tan gelişini ve O'na dönüşünü açıklar, her şeyin aslına rücû etmesiyle özetlenmektedir. Bu düşünceler Nayi Osman Dede'nin Rabt-ı Tâbirât-ı Mûsiki adlı eserinde "Allah, eflâki ve yıldızları halk ettiği ve onlarda tedvir ettiği vakit, her birinde eksiksiz şekilde dönmeyi emretti; gece ve gündüz de devirlerine devam ettiler her şey içinde devr gerekli olduğuna göre hikmetin bir gereği olarak edvarlar da tasnif oldu. Bir yerden başladım, döndüm ve başladığım yere geri geldim ... başlangıç ve son aynı yerde oldu" (Öztürk, 2021: 257). Bu ifadelerle, dairesel devrim ve devir nazariyesini musiki nazariyesi üzerinden dikkat çekici bir şekilde aktarıldığı görülmektedir.

Bir başka aktarım ise yedi bilge anlatısında görülmektedir. Öyle ki S. Neklyudov'un vermiş olduğu bilgiye göre Ülgen'le Erlik tufandan kurtulan yedi kardeşendirler. Kurtulduktan sonra Ülgen, Erlik ve diğer kardeşler yeri yeniden oluşturmuşlar, düzeni yeniden sağlamışlardır (Bayat, 2007: 285). Benzer bir bilgi J. Greenfield'in çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır; yedi antik kentin kuruluşunda rol alarak kültür inşa etmekle görevlendirilen yedi bilge, Gılgamış Destanı'nda da kutsal Uruk şehrinin kuruluşunda temelleri atan usta mimarlar ve bilge koruyucular olarak gösterilmektedirler (Greenfield, 1985: 16). Yedi Bilge'nin dünyayı anlaması ve koruyucu bir misyonla düzenin tekrar kurulmasında öncü oluşu gibi düşünceler Tanburi Küçük Artin'in musiki edvarında karşımıza çıkmaktadır. Artin'e göre mûsikî ilmini yedi hükemâ ortaya çıkartmıştır; bu bilgiler ise sırasıyla Zat, Fat, Cem, Em, Fen, Er, Ser'dir. Feleklerin dönüşü sırasında çıkardıkları sesleri hafızalarına alan bu yedi bilge daha sonra bir araya gelmiş ve hafızalarına aldıkları sesleri birden âgâze etmiş, uygun sıralamayı bulana kadar denemişler ve ne zaman ki felekiyattaki gibi dizilime girdiklerinde doğru sıralamanın ortaya çıktığını görmüşlerdir (Popescu-Judet, 2002: 80-83). Artin'in anlatımına göre, perdelerin diziliminden sonra ahengi de yakalayan yedi bilge tabipliğe girişmiş, hastalara ve illet sahibi olanlara, o kişi hangi yıldızların hükmündeysen ona göre ilaç verip, ona ait âgâzeyi kullanmışlardır. Müziğin insan üzerindeki etkisinin vurgulandığı bu bölümün ardından Artin, yedi bilgenin birbirinden ayrılıp farklı vilâyetlere dağıldıklarını ve bu vilayetlerde makamları tertip ederek, düzen sağlama ve insanlara yardımda bulunarak koruyuculuk görevlerine devam ettiklerini açıklamaktadır (Popescu-Judet, 2002: 84).

Sonuç

İnsan, anlam inşa eden ve varoluşunu semboller aracılığıyla ifade eden bir varlık olduğu gibi, gelenekselci perspektife göre bizatihi kendisi de bir sembol niteliği taşımaktadır. Bu ontolojik yapı, insanın kaçınılmaz olarak sembollerle örülü bir gerçeklik içinde yaşamasını zorunlu kılar. Bu bağlamda semboller, insanın varoluşunu kavramada ve kültürel üretim süreçlerini anlamlandırmada temel bir epistemik araç olarak işlev görür. Dil, sanat, din ve özellikle mitoloji gibi unsurlar, bu sembolik evrenin farklı tezahür biçimleri olup, bireyin ve toplumun anlam dünyasını şekillendiren temel kategoriler olarak belirir. İnsan, varoluşunu anlamlandırma sürecini düşünsel düzlemde gerçekleştirir ve bu çabaya ancak semboller yaratırken, onları yorumlarken ya da sembolik formları idrak ederken ulaşır. Hakikati kavrama ve anlam arayışına yönelik bu epistemolojik yönelim, müzik teorisi geleneğinde de temel bir ilke olarak karşımıza çıkar. Müzik, yalnızca estetik bir fenomen değil, aynı zamanda varlık

düzenini açıklayan sembolik bir dil olarak işlev görür; insanın anlam arayışı bu sesler ve yapılar aracılığıyla kendini ifade eder. İnsanın çevresinde var olan metafizik bilinmezliği—diğer bir deyişle, ‘Tanrı-Âlem-İnsan’ arasındaki varlık bağı ve bu ilişkiler ağında insanın yerini anlamlandıran bilgi sistemlerini—müzik aracılığıyla kavrama ve yorumlama çabası, derin bir tefekkür sürecinin ürünüdür. Bu konuya eğilen kaynaklar, yalnızca betimleyici değil, aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik boyutları içeren bir ‘theoria’ etkinliğiyle şekillenir. Böylece müzik, yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda varoluşu açıklayan spekülâtif nazariyat içinde ele alınarak, evrenin işleyişini anlama ve yorumlama aracı olarak değerlendirilir. Mitin, bir algılama şekli olarak sözlü kültüre dayalı metinlerde gerçekleşen semiyosferi aktardığı bir gerçektir. Bilhassa Türk mitolojisinin ana konularından birini oluşturan dünya modeli tasavvuru, kendine özgü anlam ağları kurarak bu aktarımı gerçekleştirmiş, Türk şuurunun mekanizması bu model üzerinden zaman içerisinde aktarılacak farklı dönemlerde de etkinliğini sürdürmüştür. Bu durumun en önemli örneklerinden birini de onun spekülâtif karakterinin getirdiği sorgulama prensiplerinden dolayı müzik nazariyesi gelenekleri üzerinden görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Armstrong, Karen. 2006. *Mitlerin Kısa Tarihi*. İstanbul: Merkez Kitapçılık.
- Bayat, Fuzuli. 2007. 1 *Türk Mitolojik Sistemi: Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bukofzer, Manfred F. 1942. “Speculative Thinking in Medieval Music”. *Speculum* 17(2): 165-80.
- Christensen, Thomas. 2007. “Genres of Music Theory: 1650-1750”. İçinde *Towards Tonality: Aspects of Baroque Music Theory*, Leuven University Press.
- Çelik, Binnaz Başar. 2001. “Hızır bin Abdullah’ın Kitâbü’l-Edvârı ve Makamların İncelenmesi”. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Ruijter, A. 1982. “Lévi-Strauss and Symbolic Anthropology”. İçinde *Symbolic Anthropology in the Netherlands*, BRILL, 156-70.
- Eliade, Mircea. 2001. *Mitlerin Özellikleri*. Om Yayınevi.
- Esen, Hüseyin Cem. 2022. “Yeni Platonculuğun Osmanlı Mûsikî Nazariyatı Modelleri Üzerindeki Etkileri”. Doktora Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Greenfield, Jonas C. 1985. “The Seven Pillars of Wisdom (Prov. 9:1): A Mistranslation”. *The Jewish Quarterly Review* 76(1): 13-20.
- Heehs, Peter. 1994. “Myth, History, and Theory”. *History and Theory* 33(1): 1-19.
- Heidegger, Martin. 1998. *Bilim Üzerine İki Ders*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Lévi-Strauss, Claude. 2013. *Mit ve Anlam*. İthaki.
- Liberman, Anatoly. 2020. “Myth and Theory”. *The Journal of English and Germanic Philology* 1(119): 121-28.
- Lotman, Yuri. 2012. *Düşünen Dünyaların İçinde: İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Malinowski, Bronislaw. 1926. *Myth in Primitive Psychology*. London: Kegan Paul, Trench Trubner & Co., Ltd.
- Öztürk, Okan Murat. 2014. “Makam, Âvâze, Şûbe ve Terkib: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu ‘Kürelerin Uyumu/Musikisi’ Anlayışının Temsili”. *Rast Müzikoloji Dergisi* 2(1): 1-49.
- Öztürk, Okan Murat. 2021. “Makam-tarifli lâhinlerde nazarî bakımdan iki temel hareket tarzının mevcudiyeti: dairevî ve müstakim hareketler”. İçinde *Osmanlı-Türk Müziğine Bakışlar: Tarih, Teori ve İcra*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 248-78.
- Öztürk, Okan Murat, Ş. Şehvar Beşiroğlu, ve M. Ertuğrul Bayraktarkatal. 2014. “Makamı Anlamak: Makam Nazariye Tarihinde Başlıca Modeller”. 10: 9-36.
- Popescu-Judet, Eugenia. 1996. *Türk Musiki Kültürünün Anlamları*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Popescu-Judet, Eugenia. 2002. *Tanburî Küçük Artin*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Ricoeur, Paul. 1969. *The Symbolism of Evil*. Boston: Beacon Press.
- Tornese, Sebastian Francisco Moro. 2010. "Philosophy of Music In The Neoplatonic Tradition: Theories of Music and Harmony In Proclus, Commentaries On Plato's Timaeus and Republic". Royal Holloway, University of London.
- Tufan, Mona Ahmet. 2019. "Cassirer Sembolizminde İnsan Mit ve Anlam Sorunu". Doktora Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- URL-1 Harper, Douglas. "Etymology of speculative." Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/word/speculative>. Accessed 15 March, 2025